

Pedagoški
zavod
Vojvodine

21000 Novi Sad, Bulevar Mihajla Pupina 6/1 ■ tel./fax: +381 21 4720 372, +381 21 4720 373, +381 21 423 050 ■
www.pzv.org.rs, office@pzv.org.rs

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ ЕПОХА

www.epoha.rs

Бакионица 66, 31210 Пожега, тел., факс: 031/713–100, 825–472, 825–072

NASILJE NA INTERNETU U OSNOVNIM ŠKOLAMA U VOJVODINI IZ PERSPEKTIVE UČENIKA I RODITELJA

Rukovodilac istraživačkog tima:

prof. dr Daliborka Purić

5. decembar 2022.

1. Uvod

Intenzivan razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija značajno je uticao na sve aspekte života savremenog čoveka. U tom kontekstu, poslednjih godina beleži se rapidno povećanje broja korisnika digitalne tehnologije i interneta, naročito među decom i mladima. Za generacije koje su rođene i odrastaju u digitalnom dobu, digitalna komunikacija predstavlja uobičajen, pa često i dominantan oblik komunikacije. Pored brojnih mogućnosti za učenje i razvoj, savremena tehnologija nosi i potencijalne rizike, između ostalog i rizik od digitalnog nasilja.

Nasilje na internetu predstavlja svaki oblik nasilja koji nastaje upotrebom digitalnih tehnologija. Prema UNICEF-u, najčešći oblici nasilja na internetu su širenje neistina ili objavljivanje sramotnih fotografija nekoga na društvenim mrežama, zatim slanje pretnji posredstvom poruka na mobilnom telefonu, kao i lažno predstavljanje i slanje neprikladnih poruka drugima u tuđe ime.

Za zaštitu dece i mladih od nasilja na internetu odgovorno je društvo u celosti, odnosno svaki pojedinac i sve institucije koje mogu, posredno ili neposredno doprineti unapređenju bezbednosti u digitalnom okruženju. Odgovornost snose korisnici, njihove porodice, škola, kao i tehnološke kompanije, koje su u obavezi da zaštite svoje korisnike. Kada su deca i mladi u pitanju, ključni elemenat jeste edukacija, kako o tome šta sve predstavlja digitalno nasilje, tako i o različitim modelima zaštite i unapređenja bezbednosti. Bez obzira na činjenicu da većina roditelja u manjoj meri koristi nove tehnologije u poređenju sa njihovom decom (Popadić i Kuzmanović, 2013), čak i nedovoljno digitalno vešti roditelji odgovorni su kako za usvajanje komunikacionih normi uopšte od strane njihove dece, pa i pravila koja važe u digitalnoj komunikaciji, tako i za unapređivanje njihove bezbednosti.

Bezbedno ponašanje na internetu predstavlja važan aspekt digitalne pismenosti, jedne od ključnih kompetencija čiji se razvoj uglavnom odvija u sistemu formalnog obrazovanja. Najzad, *Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2021)* i *Posebnim protokolom za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*, između ostalog, propisane su i aktivnosti i procedure za zaštitu učenika od digitalnog nasilja (Kuzmanović i dr. 2016: 12).

2. Nasilje na internetu u osnovnim školama u Vojvodini iz perspektive učenika i roditelja

Cilj istraživanja jeste ispitivanje roditelja i učenika osnovnih škola sa teritorije AP Vojvodine u vezi sa njihovim iskustvima sa digitalnim nasiljem i njihovim stavovima o toj vrsti nasilja, kao i o mogućnostima zaštite od nasilja na internetu.

Pod pojmom *nasilje na internetu* (digitalno nasilje) u ovom istraživanju podrazumeva se ponašanje pojedinca ili grupe prilikom korišćenja elektronskih uređaja (mobilnog telefona, računara, kamere, platforme za igru i slično), koje se ponavlja i koje ima za cilj da nekoga uplaši, naljuti, uvredi ili osramoti.

Zadaci istraživanja odnose se na:

(1) ispitivanje iskustava (a) učenika u vezi sa obimom, načinom i svrhom korišćenja interneta i (b) roditelja u vezi sa obimom, načinom i kontrolisanjem korišćenja interneta od strane učenika starijeg osnovnoškolskog uzrasta;

(2) ispitivanje iskustava učenika i roditelja u vezi sa oblicima, vremenom pojavljivanja i reagovanjem na nasilje na internetu;

(3) ispitivanje stavova učenika i roditelja u vezi sa mogućnošću ostvarivanja i unapređivanja zaštite i odgovornošću za zaštitu od nasilja na internetu.

Zavisne varijable su:

(a) iskustva učenika u vezi sa korišćenjem interneta i nasiljem na internetu, kao i njihovih stavova u vezi sa mogućnošću ostvarivanja i unapređivanja zaštite i odgovornošću za zaštitu od nasilja na internetu;

(b) iskustva roditelja u vezi sa korišćenjem i izloženošću njihove dece nasilju na internetu, kao i njihovih stavova u vezi sa mogućnošću ostvarivanja i unapređivanja zaštite i odgovornošću za zaštitu od nasilja na internetu.

Nezavisne varijable:

(a) u odnosu na ispitivanje iskustava i stavova učenika su:

- pol (*muški, ženski*);
- razred (*peti, šesti, sedmi, osmi*);
- mesto stanovanja (*gradsko naselje, seosko naselje*);

(b) u odnosu na ispitivanje iskustava i stavova roditelja su:

- pol (*muški, ženski*);
- godine starosti (*manje od 31, 31–40, 41–50, više od 50*);
- praćenje razvoja tehnologije – društvene mreže, nove aplikacije na mobilnom telefonu i/ili računaru, igrice i slično (*prati u značajnoj meri, prati u manjoj meri, neodlučan, uglavnom ne prati, uopšte ne prati*).

Dečaci	818 31,2%	1136 43,4%	477 18,2%	87 3,3%	31 1,2%	71 2,7%	2620 100%
Devojčice	832 29,3%	1283 45,3%	534 18,8%	83 2,9%	32 1,1%	71 2,5%	2835 100%
Ukupno	1650 30,2%	2419 44,3%	1011 18,5%	170 3,1%	63 1,2%	142 2,6%	5455 100%

$$\chi^2=3,908, df=5, p=0,563$$

Dečaci i devojčice ne razlikuju se značajno prema obimu korišćenja interneta u toku dana ($\chi^2=3,908, df=5, p=0,563$) (Tabela 1). Kada je u pitanju razred kao nezavisna varijabla, beleži se porast obima korišćenja interneta na dnevnom nivou sa svakim sledećim razredom, a statistička analiza pokazuje značajnost navedenih razlika ($\chi^2=480,913, df=15, p=0,000$) (Tabela 2).

Tabela 2 *Obim korišćenja interneta od strane učenika u zavisnosti od razreda*

Razred	Do 1 sata	Do 2 sata	Do 3 sata	Do 4 sata	Do 5 sati	Više od 5 sati	Ukupno
Peti	754 46,7%	657 40,7%	155 9,6%	21 1,3%	10 0,6%	17 1,1%	1614 100%
Šesti	421 30,4%	645 46,5%	242 17,4%	35 2,5%	12 0,9%	32 2,3%	1387 100%
Sedmi	365 21,8%	747 44,7%	397 23,7%	65 3,9%	33 2,0%	66 3,9%	1673 100%
Osmi	110 14,1%	370 47,4%	217 27,8%	49 6,3%	8 1,0%	27 3,5%	781 100%
Ukupno	1650 30,2%	2419 44,3%	1011 18,5%	170 3,1%	63 1,2%	142 2,6%	5455 100%

$$\chi^2=480,913, df=15, p=0,000$$

Mesto stanovanja (grad/selo) ne utiče značajno na obim korišćenja interneta na dnevnom nivou od strane učenika koji pohađaju starije razrede osnovne škole ($\chi^2=1,203, df=5, p=0,945$) (Tabela 3).

Statistička analiza ne pokazuje značajne razlike ni u iskustvu majki i očeva u vezi sa obimom korišćenja interneta od strane njihovog deteta/dece ($\chi^2=3,046, df=4, p=0,550$) (Tabela 4).

Tabela 3 *Obim korišćenja interneta od strane učenika u zavisnosti od mesta stanovanja*

Mesto	Do 1 sata	Do 2 sata	Do 3 sata	Do 4 sata	Do 5 sati	Više od 5 sati	Ukupno
-------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	----------------	--------

stanovanja							
Grad	981 29,9%	1460 44,6%	608 18,6%	107 3,3%	36 1,1%	84 2,6%	3276 100%
Selo	669 30,7%	959 44,0%	403 18,5%	63 2,9%	27 1,2%	58 2,7%	2179 100%
Ukupno	1650 30,2%	2419 44,3%	1011 18,5%	170 3,1%	63 1,2%	142 2,6%	5455 100%

$$\chi^2=1,203, df=5, p=0,945$$

Tabela 4 Iskustva majki i očeva u vezi sa obimom korišćenja interneta od strane njihovog deteta/dece

Pol	Do 1 sata	Do 2 sata	Do 3 sata	Do 4 sata	Više od 4 sata	Ukupno
Otac	336 40,1%	366 43,7%	96 11,5%	34 4,1%	5 0,6%	837 100%
Majka	2414 38,7%	2865 45,9%	717 11,5%	198 3,2%	43 0,7%	6237 100%
Ukupno	2750 38,9%	3231 45,7%	813 11,5%	232 3,3%	48 0,7%	7074 100%

$$\chi^2=3,046, df=4, p=0,550$$

Tabela 5 Iskustva roditelja u vezi sa obimom korišćenja interneta od strane njihovog deteta/dece u zavisnosti od godina starosti

Godine starosti	Do 1 sata	Do 2 sata	Do 3 sata	Do 4 sata	Više od 4 sata	Ukupno
< 31	111 60,7%	62 33,9%	7 3,8%	2 1,1%	1 0,5%	183 100%
31–40	1310 41,5%	1417 44,9%	322 10,2%	91 2,9%	17 0,5%	3157 100%
41–50	1163 36,0%	1538 47,6%	394 12,2%	112 3,5%	27 0,8%	3234 100%
> 50	166 33,2%	214 42,8%	90 18,0%	27 5,4%	3 0,6%	500 100%
Ukupno	2750 38,9%	3231 45,7%	813 11,5%	232 3,3%	48 0,7%	7074 100%

$$\chi^2=95,791, df=12, p=0,000$$

Kada su u pitanju godine starosti i praćenje razvoja tehnologije kao nezavisne varijable u odnosu na ispitivanje iskustava roditelja, beleže se statistički značajne razlike. Naime, više od polovine roditelja iz kategorije

najmlađih (60,7%) navodi da njihovo dete/deca internet koristi do jednog sata dnevno, dok iskustva ostalih potkategorija roditelja prema godinama starosti pokazuju korišćenje interneta od strane dece/mlađih do 2 sata u toku dana ($\chi^2=95,791$, $df=12$, $p=0,000$) (Tabela 5).

Tabela 6 Iskustva roditelja u vezi sa obimom korišćenja interneta od strane njihovog deteta/dece u zavisnosti od praćenja razvoja tehnologije

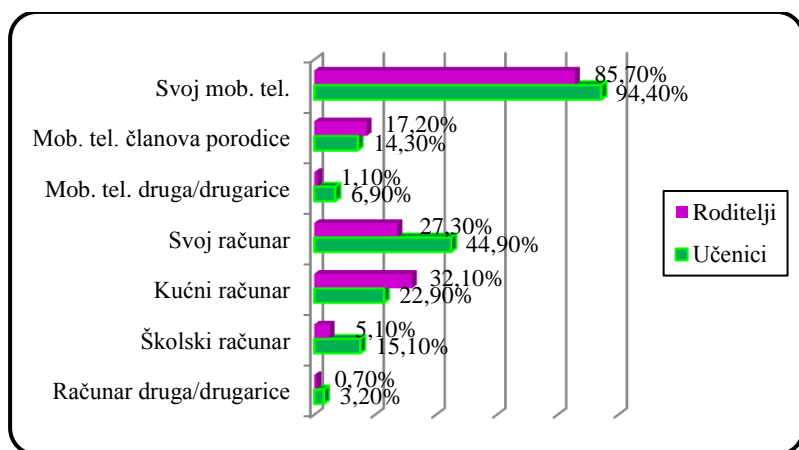
	Do 1 sata	Do 2 sata	Do 3 sata	Do 4 sata	Više od 4 sata	Ukupno
Prati u znač. meri	1015 38,8%	1210 46,2%	289 11,0%	87 3,3%	16 0,6%	2617 100%
Prati u manjoj meri	1388 38,5%	1657 46,0%	432 12,0%	106 2,9%	20 0,6%	3603 100%
Neodlučan	73 33,8%	106 49,1%	23 10,6%	11 5,1%	3 1,4%	216 100%
Uglavnom ne prati	239 43,3%	222 40,2%	61 11,1%	26 4,7%	4 0,7%	552 100%
Uopšte ne prati	35 40,7%	36 41,9%	8 9,3%	2 2,3%	5 5,8%	86 100%
Ukupno	2750 38,9%	3231 45,7%	813 11,5%	232 3,3%	48 0,7%	7074 100%

$$\chi^2=54,052, df=16, p=0,000$$

Roditelji koji u većoj meri prate razvoj tehnologije ukazuju da njihovo dete/deca u dužem vremenskom period u toku dana koriste internet, što se statistički značajno razlikuje u odnosu na iskustva roditelja koji u manjoj meri prate savremeni tehnološki razvoj ($\chi^2=54,052$, $df=16$, $p=0,000$) (Tabela 6).

3.2. Sredstvo pristupa internetu od strane učenika starijeg osnovnoškolskog uzrasta

Sredstvo pristupa internetu može predstavljati značajan faktor u kontekstu vršenja i/ili doživljavanja nasilja. U tom smislu, od učesnika u istraživanju traženo je da navedu odakle sve pristupaju internetu, izborom jedne ili više ponuđenih mogućnosti. Istraživački nalazi pokazuju da najveći broj učenika internetu pristupa *sa svog telefona* (94,4%) ili *sa svog računara* (44,9%), dok u najmanjoj meri koriste *elektronske uređaje svojih drugova – računar* (3,2%) i *telefon* (6,9%). Sa druge strane, i iskustva roditelja pokazuju da njihovo dete/deca internetu najčešće pristupa *sa svog mobilnog telefona* (85,7%), odnosno *sa kućnog* (32,1%) ili *svog računara* (27,3%), a u najmanjoj meri koriste *mobilni telefon* (1,1%) i *računar svojih drugova/drugarica* (0,7%) (Grafikon 2).

Grafikon 2 Sredstvo pristupa internetu od strane učenika, prema iskustvu samih učenika i roditelja

Statistička analiza pokazuje da svaka od nezavisnih varijabli utiče na razlike u korišćenju pojedinih sredstava pristupanja internetu (Tabela 7). Devojčice u većoj meri koriste svoj mobilni telefon, mobilni telefon porodice i mobilni telefon druga, dok dečaci u većoj meri koriste svoj i školski računar. Učenici starijih razreda češće koriste svoj mobilni telefon, u poređenju sa ostalim podgrupama ispitanika prema razredu koji pohađaju. Sa druge strane, mobilni telefon porodice i kućni računar značajno više koriste učenici petog, a najmanje učenici osmog razreda. Učenici sedmog razreda u najvećoj meri koriste mobilni telefon druga, svoj i školski računar, dok svoj mobilni telefon u značajno većoj meri koriste učenici starijih razreda. Kada je u pitanju mesto stanovanja, statistički značajna razlika beleži se u vezi sa korišćenjem svog i mobilnog telefona druga/drugarice, zatim svog i školskog računara, pri čemu navedena sredstva za pristup internetu u većoj meri koriste učenici iz gradskih, u poređenju sa ispitanicima iz seoskih sredina.

Tabela 7 Razlike u korišćenju sredstava pristupa internetu od strane učenika prema nezavisnim varijablama

Sa svog mobilnog telefona								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
7,357	1	0,007**	33,798	3	0,000**	12,789	1	0,000**
Sa mobilnog telefona nekoga od članova porodice								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
14,479	1	0,000**	30,496	3	0,000**	0,387	1	0,534
Sa mobilnog telefona druga/drugarice								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
24,677	1	0,000**	37,405	3	0,000**	6,821	1	0,009**
Sa svog računara								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
212,029	1	0,000**	69,256	3	0,000**	15,949	1	0,000**
Sa kućnog računara								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,806	1	0,179	11,948	3	0,008**	2,038	1	0,153
Sa školskog računara								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
6,327	1	0,012*	12,408	3	0,006**	3,983	1	0,046*
Sa računara druga/drugarice								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,894	1	0,169	7,255	3	0,064	0,592	1	0,442

□ p<.005

□ □ p<.001

Iskustva majki i očeva značajno se razlikuju kada je u pitanju korišćenje svog računara, pri čemu očevi u većoj meri navode ovo sredstvo pristupa internetu od strane njihovog deteta/dece (Tabela 8). Značajno veći procenat starijih roditelja ukazuje da njihova deca internetu pristupaju sa svog mobilnog telefona i svog računara, za razliku od mlađih roditelja, prema čijem iskustvu deca u većoj meri koriste mobilni telefon nekoga od članova porodice. Korišćenje kućnog računara u ove svrhe povećava se u percepciji roditelja sa povećanjem broja njihovih godina, pri čemu isti procenat najstarijih i najmlađih navodi kućni računar kao dominantno sredstvo pristupa internetu.

Tabela 8 Iskustva roditelja u vezi sa sredstvom pristupa internetu od strane njihovog deteta/dece, prema nezavisnim varijablama

Sa svog mobilnog telefona								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,009	1	0,924	139,966	3	0,000**	20,989	4	0,000**
Sa mobilnog telefona nekoga od članova porodice								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,422	1	0,233	149,770	3	0,000**	8,523	4	0,074
Sa mobilnog telefona druga/drugarice								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,021	1	0,886	0,613	3	0,893	14,568	4	0,006**
Sa svog računara								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
35,183	1	0,000**	129,377	3	0,000**	21,551	4	0,000**
Sa kućnog računara								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,002	1	0,963	16,073	3	0,001**	5,771	4	0,217
Sa školskog računara								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,810	1	0,368	3,917	3	0,271	1,805	4	0,771
Sa računara druga/drugarice								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
3,753	1	0,053	4,847	3	0,183	15,258	4	0,004**

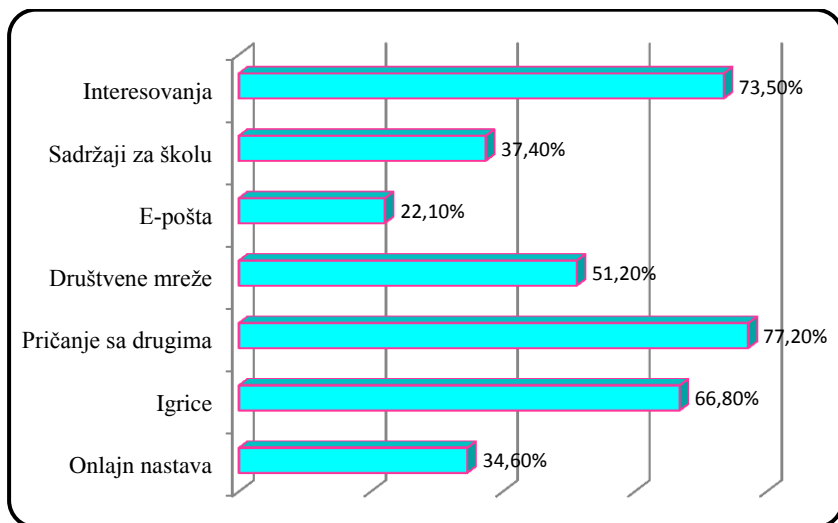
□ p<.005

□ □ p<.001

Praćenje razvoja tehnologije utiče na percepciju roditelja u vezi sa sredstvom koje njihovo dete/deca koriste za pristup internetu (Tabela 8). Naime, značajno veći procenat roditelja koji u većoj meri prate razvoj tehnologije navode mobilni telefon i računar svog deteta, te mobilni telefon i računar njihovog druga/drugarice kao sredstva koja koriste za pristup internetu, u poređenju sa ostalim potkategorijama ispitanika prema ovoj nezavisnoj varijabli.

3.3.Svrha korišćenja interneta od strane učenika osnovne škole

Sa kojim ciljem učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta koriste internet ispitivano je tako što je traženo da odaberu jednu ili više ponuđenih mogućnosti iz domena školskih obaveza, zabavnih sadržaja, ličnih interesovanja ili komunikacije sa drugima. Rezultati istraživanja pokazuju da najveći procenat učenika internet koristi u svrhu *razgovora sa drugima* (77,2%), *praćenja emisija u vezi sa svojim interesovanjima* (73,5%) ili *igranja igrice* (66,8%), dok najmanji procenat anketiranih internet koristi u cilju *razmene poruka elektronskom poštom* (22,1%) (Grafikon 3).

Grafikon 3 Svrha korišćenja interneta od strane učenika starijih razreda osnovne škole

Pol kao nezavisna varijabla značajno utiče na svrhu korišćenja interneta od strane učenika koji pohađaju starije razrede osnovne škole. Dok devojčice u većoj meri internet koriste u cilju zadovoljavanja svojih interesovanja, zatim istraživanja u vezi sa sadržajima vezanim za školu, te posećivanja društvenih mreža i pričanja sa drugima, višestruko veći procenat dečaka internet koristi za igranje igrice (Tabela 9). Za razliku od učenika starijih razreda, kojima internet uglavnom služi za gledanje emisija prema svojim interesovanjima, posećivanje društvenih mreža i pričanje sa drugima, značajno veći procenat učenika mladih razreda igra igrice i prati onlajn nastavu posredstvom interneta.

Tabela 9 Svrha korišćenja interneta prema nezavisnim varijablama

Gledanje emisija prema svojim interesovanjima								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
48,994	1	0,000**	39,084	3	0,000**	10,528	1	0,001**
Istraživanje o raznim temama vezanim za školu								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
50,384	1	0,000**	5,678	3	0,128	0	1	0,985
Razmena poruka elektronskom poštom								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,148	1	0,701	1,482	3	0,686	14,329	1	0,000**
Posećivanje društvenih mreža								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
34,908	1	0,000**	350,696	3	0,000**	0,857	1	0,355
Pričanje sa drugima								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
23,166	1	0,000**	55,015	3	0,000**	40,791	1	0,000**
Igranje igrica								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
614,620	1	0,000**	76,730	3	0,000**	3,661	1	0,056
Praćenje onlajn nastave								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
2,413	1	0,120	47,802	3	0,000**	49,066	1	0,000**

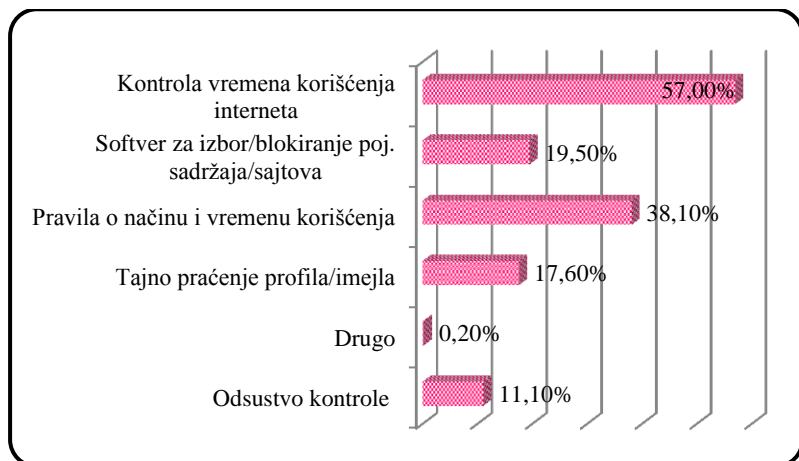
p<.005

p<.001

Svrha korišćenja interneta značajno se razlikue i kod dece/mladih koji stanuju u različitim tipovima naselja. Učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta koji stanuju u gradskim naseljima, u poređenju sa onima koji stanuju u selima, u značajno većoj meri internet koriste za zadovoljavanje svojih interesovanja, za razmenu poruka elektronskom poštom, pričanje sa drugima, kao i za praćenje onlajn nastave (Tabela 9).

3.4. Roditeljska kontrola aktivnosti na internetu u cilju zaštite deteta/dece

Kontrolisanje aktivnosti dece i mladih na internetu od strane njihovih roditelja može predstavljati značajan faktor zaštite njihove bezbednosti. U tom smislu, ispitivano je koje sve oblike kontrole i u kojoj meri roditelji primenjuju. Istraživački nalazi pokazuju da roditelji najčešće *kontrolišu vreme korišćenja interneta* (57,0%) ili *postavljaju pravila o načinu i vremenu korišćenja interneta koja dete poštuje* (38,1%), dok u manjoj meri primenjuju *softver za izbor ili blokiranje pojedinih sadržaja/sajtova* (19,5%), odnosno pribegavaju *tajnom praćenju profila ili imejla* (17,6%). Roditeljima je ostavljena mogućnost dopunjavanja ponuđene liste, što je iskoristio mali broj anketiranih (0,2), navodeći više ponuđenih opcija. Tek 11,1% roditelja ni na koji način *ne kontroliše* aktivnosti svog deteta/dece na internetu (Grafikon 4).

Grafikon 4 Roditeljska kontrola aktivnosti deteta/dece na internetu u cilju njegove/njihove zaštite

Rezultati statističke analize pokazuju da su očevi značajno proaktivniji u cilju zaštite dece/mladih korišćenjem softvera za izbor/blokiranje pojedinih sadržaja ili sajtova, dok veći procenat očeva navodi i da ne kontroliše aktivnosti svog deteta na internetu (Tabela 10). Sa druge strane, značajno više anketiranih majki postavljaju pravila o načinu i vremenu korišćenja interneta koja deca poštuju ili tajno prate profil/imajl svog deteta. Mladi roditelji u većoj meri u odnosu na starije kontrolišu vreme koje njihova deca provode na internetu ili postavljaju pravila u vezi sa tim kojih se deca pridržavaju, ali i koriste softver za izbor/blokiranje digitalnih sadržaja. Sa druge strane, veći procenat starijih roditelja navodi da ne kontroliše aktivnosti svog deteta na internetu.

Praćenje razvoja savremene tehnologije kao nezavisna varijabla u odnosu na ispitivanje iskustava roditelja značajno utiče na kontrolisanje vremena korišćenja interneta; postavljanje pravila o načinu i vremenu korišćenja koja deca poštuju; primenu softvera za izbor/blokiranje pojedinih sadržaja; tajno praćenje profila/imejla, ali i na odsustvo kontrole u vezi sa aktivnostima dece na internetu. Pritom, procenat roditelja koji primenjuju svaku od navedenih kategorija kontrole raste sa porastom nivoa praćenja razvoja tehnologije (Tabela 10).

Tabela 10 Roditeljska kontrola aktivnosti deteta/dece na internetu u cilju njegove/njihove zaštite, prema nezavisnim varijablama

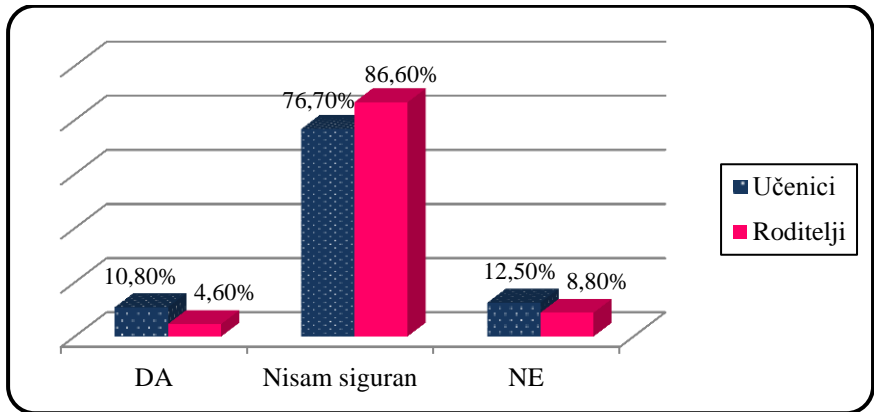
Kontrolisanje vremena korišćenja interneta								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,023	1	0,879	8,066	3	0,045*	56,527	4	0,000**
Korišćenje softvera za izbor/blokiranje pojedinih sadržaja ili sajtova								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
6,570	1	0,010*	65,260	3	0,000**	92,262	4	0,000**
Postavljanje pravila o načinu i vremenu korišćenja internet koja dete poštuje								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
6,166	1	0,013*	14,320	3	0,003**	26,379	4	0,000**
Tajno praćenje profila/imejla deteta								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
7,431	1	0,006**	7,048	3	0,070	35,893	4	0,000**
Drugo								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,384	1	0,535	1,046	3	0,790	3,135	4	0,535
Ne kontrolišem aktivnosti svog deteta na internetu								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
6,126	1	0,013*	111,462	3	0,000**	133,070	4	0,000**

□ p<.005

□ □ p<.001

3.5. Doživljavanje nasilja na internetu – percepcija učenika i roditelja

Drugi istraživački zadatak, između ostalog, odnosio se na ispitivanje da li su učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta nekada doživeli nasilje na internetu. Rezultati istraživanja pokazuju da duplo veći procenat učenika (10,8%) u odnosu na anketirane roditelje (4,6%) *potvrđuje* da ima iskustva sa doživljavanjem nasilja na internetu, dok nešto veći procenat i učenika (12,5%) i roditelja (8,8%) *negira* svoja, odnosno iskustva svog deteta/dece u vezi sa doživljavanjem nasilja na internetu (Grafikon 5). Najveći procenat i učenika (76,7%) i roditelja (86,6%) iskazuje *nesigurnost* u proceni u vezi sa tim da li su učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta doživeli nasilje na internetu.

Grafikon 5 Da li su učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta doživeli nasilje na internetu – iskustva učenika i roditelja

Analiza značajnosti razlika u doživljavanju nasilja na internetu prema nezavisnim varijablama u odnosu na iskustva učenika pokazuje da pol i mesto stanovanja značajno utiču na izloženost dece/mladih digitalnom nasilju.

Tabela 11 Doživljavanje nasilja na internetu u zavisnosti od pola

Pol	Da	Nisam siguran	Ne	Ukupno
Muški	285 10,9%	2039 77,8%	296 11,3%	2620 100%
Ženski	304 10,7%	2145 75,7%	386 13,6%	2835 100%
Ukupno	589 10,8%	4184 76,7%	682 12,5%	5455 100%

$$\chi^2=6,712, df=2, p=0,035$$

Značajno veći procenat devojčica negira svoja iskustva sa sajber-nasiljem, dok veći procenat dečaka iskazuje nesigurnost ($\chi^2=6,712$, $df=2$, $p=0,035$) (Tabela 11).

Tabela 12 *Doživljavanje nasilja na internetu u zavisnosti od razreda*

Razred	Da	Nisam siguran	Ne	Ukupno
Peti	170 10,5%	1256 77,8%	188 11,6%	1614 100%
Šesti	144 10,4%	1073 77,4%	170 12,3%	1387 100%
Sedmi	186 11,1%	1271 76,0%	216 12,9%	1673 100%
Osmi	89 11,4%	584 74,8%	108 13,8%	781 100%
Ukupno	589 10,8%	4184 76,7%	682 12,5%	5455 100%

$$\chi^2=3,910, df=6, p=0,689$$

Razred koji učenici pohađaju ne utiče značajno na njihova iskustva u vezi sa doživljavanjem digitalnog nasilja (Tabela 12).

Tabela 13 *Doživljavanje nasilja na internetu u zavisnosti od mesta stanovanja*

Mesto stanovanja	Da	Nisam siguran	Ne	Ukupno
Grad	389 11,9%	2467 75,3%	420 12,8%	3276 100%
Selo	200 9,2%	1717 78,8%	262 12,0%	2179 100%
Ukupno	589 10,8%	4184 76,7%	682 12,5%	5455 100%

$$\chi^2=11,552, df=2, p=0,003$$

Iskustva učenika u vezi sa doživljavanjem nasilja na internetu značajno se razlikuju prema mestu stanovanja ($\chi^2=11,552$, $df=2$, $p=0,003$), pri čemu veći procenat učenika koji stanuju u gradu svedoči o doživljavanju digitalnog nasilja, dok sa druge strane, više anketiranih učenika iz seoskih sredina iskazuje nesigurnost u vezi sa ovim problemom (Tabela 15).

Kada je u pitanju percepcija roditelja u vezi sa izloženošću njihovog deteta/dece digitalnom nasilju, statistička analiza pokazuje značajnost razlika u odnosu na sve tri nezavisne varijable – pol, godine starosti i nivo praćenja razvoja tehnologije. Prema iskustvu većeg procenta očeva, njihova deca

nisu doživela ovaj vid nasilja, dok majke u većoj meri navode da nisu sigurne (Tabela 14).

Tabela 14 *Doživljavanje nasilja na internetu – razlika u percepciji očeva i majki*

	Da	Nisam siguran	Ne	Ukupno
Otac	30 3,6%	700 83,6%	107 12,8%	837 100%
Majka	294 4,7%	5428 87,0%	515 8,3%	6237 100%
Ukupno	324 4,6%	6128 86,6%	622 8,8%	7074 100%

$$\chi^2=20,236, df=2, p=0,000$$

Što su roditelji stariji, u većem procentu potvrđuju da njihova deca imaju iskustva sa doživljavanjem nasilja na internetu. Sa druge strane, najveći procenat učesnika u istraživanju koji imaju između 41 i 50 godina negira iskustva svoje dece sa digitalnim nasiljem. Najveći procenat najmlađih roditelja iskazuje nesigurnost u vezi sa ovim problemom (Tabela 15).

Tabela 15 *Doživljavanje nasilja na internetu – razlika u percepciji roditelja prema godinama starosti*

Godine starosti	Da	Nisam siguran	Ne	Ukupno
< 31	6 3,3%	176 96,2%	1 0,5%	183 100%
31–40	137 4,3%	2787 88,3%	233 7,4%	3157 100%
41–50	156 4,8%	2735 84,6%	343 10,6%	3234 100%
> 50	25 5,0%	430 86,0%	45 9,0%	500 100%
Ukupno	324 4,6%	6128 86,6%	622 8,8%	7074 100%

$$\chi^2=39,644, df=6, p=0,000$$

Najveći procenat roditelja koji u značajnoj meri prate razvoj tehnologije potvrđuje da su njihova deca doživela nasilje na internetu, dok izloženost dece sajber-nasilju negira najveći procenat roditelja koji uopšte ne prate razvoj tehnologije, ako se apstrahuju oni koji nisu sigurni u kojoj meri to čine (Tabela 16).

Tabela 16 Doživljavanje nasilja na internetu – razlika u percepciji roditelja prema nivou praćenja razvoja tehnologije

	Da	Nisam siguran	Ne	Ukupno
Prati u značajnoj meri	154 5,9%	2250 86,0%	213 8,1%	2617 100%
Prati u manjoj meri	145 4,0%	3140 87,1%	318 8,8%	3603 100%
Neodlučan	11 5,1%	167 77,3%	38 17,6%	216 100%
Uglavnom ne prati	13 2,4%	497 90,0%	42 7,6%	552 100%
Uopšte ne prati	1 1,2%	74 86,0%	11 12,8%	86 100%
Ukupno	324 4,6%	6128 86,6%	622 8,8%	7074 100%

$$\chi^2=46,326, df=8, p=0,000$$

Interesantno je da isti procenat roditelja koji prate u velikoj meri i uopšte ne prate razvoj tehnologije (86,0%) navode da nisu sigurni da li su njihova deca imala iskustva sa digitalnim nasiljem (Tabela 16).

3.6. Oblici nasilja na internetu kojima su izloženi učenici osnovne škole

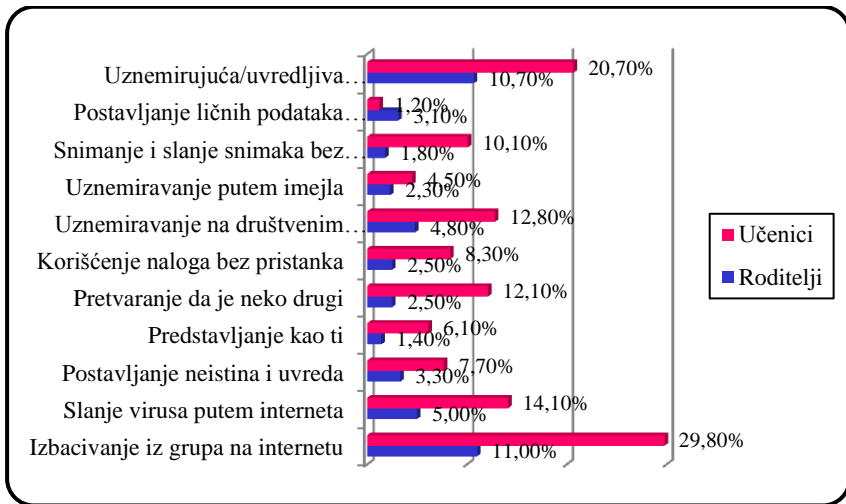
Nasilje na internetu je kompleksan fenomen, koji se sastoji od različitih oblika, te su stoga ispitivana iskustva učenika starijeg osnovnoškolskog uzrasta u vezi sa doživljavanjem svake od vrsta koje su definisane i posmatrane u ovom istraživanju – uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona; deljenje ili postavljanje ličnih ili poverljivih poruka, fotografija ili snimaka deteta protiv njegove/njene volje; snimanje mobilnim telefonom ili kamerom protiv njegove/njene volje i slanje tog snimka drugima; uznemiravanje putem imejla (pretnje, uvrede, odbijanje da se predstavi...); uznemiravanje ili vređanje na društvenim mrežama; korišćenje naloga deteta na internetu bez njegovog/njenog pristanka; pretvaranje u komunikaciji sa detetom da je neka druga osoba; predstavljanje na internetu kao dete; postavljanje na internetu neistina i uvreda na račun deteta; slanje virusa detetu putem interneta; izbacivanje deteta iz neke od grupa na internetu.

Tabela 17 Procenat doživljavanja različitih oblika nasilja na internetu – prema iskustvu učenika i roditelja

Oblik nasilja na internetu	Učenici			Roditelji		
	Da	Nisam siguran	Ne	Da	Nisam siguran	Ne
Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mob. tel.	20,7%	70,2%	9,1%	10,7%	79,5%	9,8%
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja	1,2%	91,4%	7,4%	3,1%	91,2%	5,7%
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja	10,1%	79,3%	10,6%	1,8%	89,6%	8,6%
Uznemiravanje putem imejla	4,5%	91,3%	4,2%	2,3%	94,0%	3,7%
Uznemiravanje na društvenim mrežama	12,8%	81,3%	5,9%	4,8%	88,9%	6,3%
Korišćenje naloga bez pristanka	8,3%	85,6%	6,1%	2,5%	92,9%	4,6%
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi	12,1%	78,3%	9,6%	2,5%	86,7%	10,8%
Predstavljanje na internetu kao ti	6,1%	87,3%	6,6%	1,4%	93,9%	4,7%
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun	7,7%	84,2%	8,1%	3,3%	91,9%	4,8%
Slanje virusa putem interneta	14,1%	75,6%	10,3%	5,0%	78,1%	16,9%
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu	29,8%	61,3%	8,9%	11,0%	69,9%	19,1%

Prema iskustvu i učenika starijeg osnovnoškolskog uzrasta i roditelja, najčešće prisutni oblici digitalnog nasilja su: *izbacivanje iz neke od grupa na internetu* (29,8% učenika i 11,0% roditelja); *uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona* (20,7% učenika i 10,7% roditelja); *slanje virusa putem interneta* (14,1% učenika i 5,0% roditelja) i *uznemiravanje na društvenim mrežama* (12,8% učenika i 4,8% roditelja) (Tabela 17). Najmanje prisutni oblici sajber-nasilja su: *postavljanje ličnih podataka bez odobrenja* (1,2% učenika i 3,1% roditelja) i *uznemiravanje putem imejla* (4,5% učenika i 2,3% roditelja).

Poređenje procenta učenika koji su potvrdili da su doživeli neki vid nasilja na internetu i roditelja prema čijem iskustvu se to dogodilo njihovom detetu/deci pokazuje da je svaki navedeni oblik nasilja potvrdio veći broj dece (učenika), a razlike u procentu dece i roditelja kreću se u rasponu od 1,9% do 18,8% (Grafikon 6).

Grafikon 6 *Oblici nasilja na internetu koje su doživeli učenici osnovne škole, prema iskustvu učenika i roditelja*

Iskustva dečaka i devojčica starijeg osnovnoškolskog uzrasta značajno se razlikuju u vezi sa pojedinim oblicima nasilja na internetu (Tabela 18). Veći procenat devojčica dobio je uznemirujuću/uvredljivu poruku putem mobilnog telefona, zatim uznemiravan je putem imejla i na društvenim mrežama, a doživio je i izbacivanje iz određenih grupa na internetu. Dečaci su imali više iskustva sa slanjem virusa putem interneta. Statistička analiza razlika u iskustvu učenika različitog školskog uzrasta pokazuje da je značajno veći procenat učenika u starijim razredima bio izložen uznemirujućim/uvredljivim porukama putem mobilnog telefona, uznemiravanju na društvenim mrežama, slanju virusa, kao i situacijama u kojima je neko u digitalnom okruženju preuzimao njihov identitet. Najviše učenika sedmog razreda u poređenju sa drugim podgrupama formiranim prema razredu navodi korišćenje naloga bez pristanka i pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi kao oblike digitalnog nasilja koje su doživeli.

Kada je u pitanju mesto stanovanja kao nezavisna varijabla, učenici koji žive u gradu u značajno većoj meri su doživeli sledeće oblike sajber-nasilja: uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona; uznemiravanje putem imejla; uznemiravanje na društvenim mrežama; postavljanje neistina i uvreda na račun deteta i izbacivanje iz neke od grupa na internetu. Sa druge strane, anketirani učenici iz seoskih područja u većoj meri bili su izloženi slanju virusa putem interneta.

Tabela 18 Iskustva učenika u vezi sa doživljavanjem pojedinih oblika nasilja na internetu, prema nezavisnim varijablama

Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
58,828	2	0,000**	15,697	6	0,015*	9,821	2	0,007**
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,127	2	0,938	6,634	6	0,356	0,177	2	0,915
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
3,688	2	0,158	4,354	6	0,629	1,102	2	0,576
Uznemiravanje putem imejla								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
8,478	2	0,014*	10,227	6	0,115	11,681	2	0,003**
Uznemiravanje na društvenim mrežama								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
27,727	2	0,000**	47,668	6	0,000**	8,892	2	0,012*
Korišćenje naloga bez pristanka								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
2,874	2	0,238	30,712	6	0,000**	0,812	2	0,666
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
4,079	2	0,130	30,765	6	0,000**	0,395	2	0,821
Predstavljanje na internetu kao ti								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,799	2	0,407	18,951	6	0,004**	0,550	2	0,760
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
5,000	2	0,082	10,201	6	0,116	21,019	2	0,000**
Slanje virusa putem interneta								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
25,602	2	0,000**	64,040	6	0,000**	8,236	2	0,016*
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
10,802	2	0,005**	7,859	6	0,249	7,827	2	0,020*

□ p<.005

□ □ p<.001

Tabela 19 Iskustva roditelja u vezi sa pojedinim oblicima nasilja koje su njihova deca doživela na internetu, prema nezavisnim varijablama

Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
10,643	2	0,005**	59,411	6	0,000**	35,729	8	0,000**
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
14,793	2	0,001**	27,380	6	0,000**	13,489	8	0,096
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,192	2	0,551	21,387	6	0,002**	28,967	8	0,000**
Uznemiravanje putem imejla								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
4,309	2	0,116	20,995	6	0,002**	22,717	8	0,004**
Uznemiravanje na društvenim mrežama								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
19,040	2	0,000**	51,844	6	0,000**	24,148	8	0,002**
Korišćenje naloga bez pristanka								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
5,120	2	0,077	18,917	6	0,004**	38,786	8	0,000**
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
4,435	2	0,109	38,083	6	0,000**	22,980	8	0,003**
Predstavljanje na internetu kao ti								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
5,366	2	0,068	14,632	6	0,023*	29,006	8	0,000**
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
7,712	2	0,021*	31,892	6	0,000**	14,692	8	0,065
Slanje virusa putem interneta								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,104	2	0,949	30,891	6	0,000**	22,368	8	0,004**
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
4,246	2	0,120	77,194	6	0,000**	52,893	8	0,000**

□ p<.005

□ □ p<.001

Iskustva majki i očeva u vezi sa pojedinim oblicima nasilja koje su njihova deca doživela na internetu značajno se razlikuju u vezi sa uznemirujućom/uvredljivom porukom upućenom putem mobilnog telefona, zatim postavljanjem ličnih podataka bez odobrenja i uznemiravanjem na društvenim mrežama, pri čemu veći procenat majki potvrđuje izloženost svoje dece ovim oblicima nasilja (Tabela 19).

Kada je u pitanju postavljanje neistina i uvreda na račun njihove dece, veći procenat očeva negira da su njihova deca doživela ovu vrstu nasilja.

Istraživački nalazi pokazuju da veći procenat roditelja iz svake sledeće podgrupe formirane prema godinama starosti potvrđuje iskustvo svog deteta/dece u vezi sa svakim navedenim oblikom nasilja na internetu.

Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja i postavljanje neistina i uvreda na račun deteta predstavljaju oblike nasilja u vezi sa kojima ne postoji statistička značajnost u iskustvu roditelja prema praćenju razvoja tehnologije. Roditelji koji u većoj meri prate razvoj tehnologije češće navode iskustva svoje dece sa uznemiravanjem putem poruka mobilnim telefonom, zatim imejlom, na društvenim mrežama, korišćenjem naloga bez pristanka, kao i snimanje i slanje snimaka bez odobrenja, slanje virusa, te izbacivanje iz pojedinih grupa na društvenim mrežama. Roditelji koji u manjoj meri prate razvoj tehnologije češće navode iskustva svoje dece sa digitalnim nasiljem u vidu preuzimanja identiteta pri komunikaciji na društvenim mrežama – predstavljanje kao njihovo dete ili predstavljanje kao neko drugi.

3.7. Iskustva učenika i njihovih roditelja u vezi sa vremenom pojavljivanja nasilja na internetu

Drugi istraživački zadatak odnosio se na ispitivanje iskustava učenika i roditelja u vezi sa vremenom pojavljivanja nasilja na internetu. Analiza odgovora učenika koji su prethodno naveli da su doživeli nasilje na internetu pokazuje da je najveći broj anketiranih imao iskustva sa skoro svakim od navedenih oblika nasilja u *petom razredu*, osim kada je u pitanju korišćenje naloga bez pristanka, što je prema svedočenju učenika najčešća pojava u *šestom razredu* (Tabela 20).

Tabela 20 *Vreme pojavljivanja različitih oblika nasilja na internetu – prema iskustvu učenika*

Vreme pojavljivanja nasilja na internetu	Do 4.	5.	6.	7.	8.	Nisam siguran
Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mob. tel.	19,7%	26,6%	16,1%	13,1%	3,7%	20,8%
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja	18,1%	25,6%	18,9%	15,0%	4,3%	18,1%
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja	13,6%	27,3%	22,9%	16,7%	4,7%	14,8%
Uznemiravanje putem imejla	18,0%	26,9%	17,1%	15,5%	3,8%	18,7%
Uznemiravanje na društvenim mrežama	19,3%	27,1%	16,4%	16,0%	3,7%	17,6%
Korišćenje naloga bez pristanka	16,2%	21,8%	24,3%	18,9%	6,5%	12,4%
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi	16,1%	22,5%	18,0%	16,9%	3,9%	22,7%
Predstavljanje na internetu kao ti	15,7%	25,0%	22,8%	15,1%	8,7%	12,8%
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun	20,7%	25,6%	20,2%	14,0%	5,7%	14,0%
Slanje virusa putem interneta	19,1%	21,2%	14,5%	15,8%	5,3%	24,1%
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu	25,0%	25,9%	14,8%	10,2%	2,6%	21,5%

Statistička analiza pokazuje značajne razlike u iskustvu učenika različitog pola kada je u pitanju uznemiravanje putem imejla i uznemiravanje na društvenim mrežama, čemu su u većoj meri bili izloženi dečaci, i to u petom i do četvrtog razreda (Tabela 21). Mesto stanovanja ne utiče značajno na iskustva učenika u vezi sa vremenom pojavljivanja pojedinih oblika sajber-nasilja.

Iskustva roditelja koji su potvrdili da je njihovo dete/deca doživelo neki oblik digitalnog nasilja u vezi sa vremenom pojavljivanja pojedinih oblika nasilja u izvesnoj meri se razlikuju od iskustava samih učenika. Slanje virusa putem interneta i izbacivanje iz neke od grupa na internetu najčešće se pojavljuje do četvrtog razreda, uznemiravanje putem imejla u šestom, a ostali oblici – u petom razredu, prema navodima roditelja koji su učestvovali u istraživanju (Tabela 22).

Tabela 21 Iskustva učenika u vezi sa vremenom pojavljivanja različitih oblika nasilja na internetu, prema nezavisnim varijablama

Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
10,533	5	0,061	4,703	5	0,453
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,943	5	0,967	10,080	5	0,73
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
2,299	5	0,806	1,201	5	0,945
Uznemiravanje putem imejla					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
11,775	5	0,038*	4,609	5	0,465
Uznemiravanje na društvenim mrežama					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
13,350	5	0,020*	5,989	5	0,307
Korišćenje naloga bez pristanka					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
2,631	5	0,757	10,259	5	0,068
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,984	5	0,851	2,412	5	0,790
Predstavljanje na internetu kao ti					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
2,724	5	0,743	6,582	5	0,254
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
3,669	5	0,598	7,271	5	0,201
Slanje virusa putem interneta					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
3,279	5	0,657	4,497	5	0,480
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu					
Pol			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p
6,911	5	0,227	3,896	5	0,565

□ $p < .005$

□ □ $p < .001$

Tabela 22 *Vreme pojavljivanja različitih oblika nasilja na internetu – prema iskustvu roditelja*

Vreme pojavljivanja nasilja na internetu	Do 4.	5.	6.	7.	8.	Nisam siguran
Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mob. tel.	25,1%	29,0%	23,5%	13,3%	6,6%	2,7%
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja	17,5%	25,1%	22,4%	10,3%	16,7%	8,0%
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja	21,4%	26,9%	22,5%	18,4%	4,4%	6,3%
Uznemiravanje putem imejla	24,8%	23,0%	24,8%	15,8%	6,1%	5,5%
Uznemiravanje na društvenim mrežama	23,8%	27,3%	21,7%	18,5%	6,5%	2,3%
Korišćenje naloga bez pristanka	21,1%	25,1%	20,0%	16,0%	9,1%	8,6%
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi	20,1%	29,6%	23,5%	13,4%	9,5%	3,9%
Predstavljanje na internetu kao ti	17,1%	28,6%	27,6%	15,2%	5,7%	5,7%
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun	22,5%	22,9%	23,8%	18,2%	10,0%	2,6%
Slanje virusa putem interneta	24,6%	17,8%	15,3%	12,8%	8,7%	20,8%
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu	30,5%	30,3%	18,9%	8,9%	3,5%	7,9%

Statistička analiza pokazuje da pol kao nezavisna varijabla ne utiče značajno na iskustva roditelja u vezi sa vremenom kada se pojavljuju pojedini oblici digitalnog nasilja prema njihovoj deci. O slanju uznemirujućih/uvredljivih poruka putem mobilnog telefona do šestog razreda sve doći najveći procenat starijih roditelja; najmlađi i najstariji ispitivani roditelji navode da se snimanje i slanje snimaka bez odobrenja najčešće dešava u petom razredu; roditelji starosti od 31 do 40 godina ukazuju da je postavljanje neistina i uvreda na račun njihove dece najprisutnije do četvrtog razreda, roditelji starosti od 41 do 50 godina – u petom, a najstariji – u šestom razredu (Tabela 23). Iskustva roditelja različite hronološke starosti ne razlikuju se značajno u vezi sa ostalim vrstama digitalnog nasilja.

Roditelji koji u različitoj meri prate razvoj tehnologije značajno se razlikuju jedino u percepciji vremena pojavljivanja preuzimanja identiteta njihovog deteta na internetu, pri čemu oni koji savremenu tehnologiju prate u manjoj meri navode da je ovaj oblik sajber-nasilja najprisutniji u petom, a isti procenat roditelja (25,6%) koji tehnologiju prate u značajnoj meri – da se najčešće javlja do četvrtog, u petom i šestom razredu.

Tabela 23 Iskustva roditelja u vezi sa vremenom pojavljivanja različitih oblika nasilja na internetu, prema nezavisnim varijablama

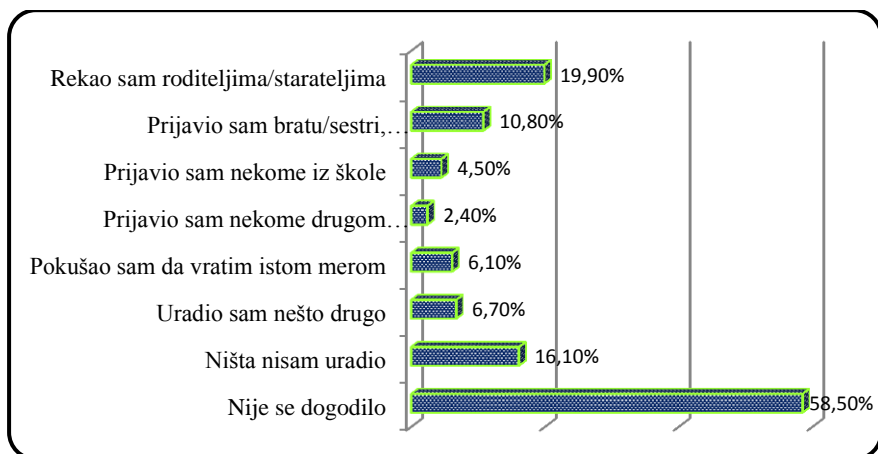
Uznemirujuća/uvredljiva poruka putem mobilnog telefona								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
9,904	5	0,078	31,787	15	0,007**	18,295	20	0,568
Postavljanje ličnih podataka bez odobrenja								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
2,987	5	0,702	12,919	15	0,609	17,616	20	0,613
Snimanje i slanje snimaka bez odobrenja								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
4,698	5	0,454	32,142	15	0,006**	21,527	20	0,367
Uznemiravanje putem imejla								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,622	5	0,899	14,804	15	0,466	17,335	20	0,631
Uznemiravanje na društvenim mrežama								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,772	5	0,979	9,325	15	0,860	20,231	20	0,444
Korišćenje naloga bez pristanka								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
5,797	5	0,326	11,619	10	0,311	28,915	20	0,089
Pretvaranje u komunikaciji da je neko drugi								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,705	5	0,983	10,120	15	0,812	26,922	20	0,137
Predstavljanje na internetu kao ti								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
7,809	5	0,167	12,119	15	0,670	28,465	15	0,019*
Postavljanje neistina i uvreda na tvoj račun								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
8,675	5	0,123	45,930	15	0,000**	24,745	20	0,211
Slanje virusa putem interneta								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
5,299	5	0,380	23,949	15	0,066	16,562	20	0,681
Izbacivanje iz neke od grupa na internetu								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
3,715	5	0,591	22,780	15	0,089	14,952	20	0,779

□ p<.005

□ □ p<.001

3.8. Oblici reagovanja učenika i roditelja na nasilje na internetu

Da li i na koji način učenici i roditelji reaguju na nasilje na internetu ispitivano je tako što im je ponuđeno nekoliko mogućnosti, pri čemu su mogli da navedu više odgovora. Istraživački nalazi pokazuju da više od polovine anketiranih učenika (58,5%) nema iskustva sa doživljavanjem nasilja na internetu. Najveći procenat onih koji imaju takva iskustva rekli su nekome bliskom iz neposrednog okruženja – *roditeljima/starateljima* (19,9%) ili *bratu/sestri ili drugu/dругarici* (10,8%), a najmanje učesnika u istraživanju *prijavili su nekome iz škole* (4,5%) ili *nekome drugome odraslom* (2,4%) (Grafikon 7). Učenici koji su doživeli nasilje na internetu, ukoliko su se obratili nekome iz škole, to je u većini slučajeva bio razredni starešina ili učitelj, zatim direktor, a manji broj učenika navodi da su rekli i pedagogu, psihologu ili nastavniku. Ako su prijavili nekome drugome odraslom, to je najčešće policija, dok jedan učenik navodi da je rekao svojoj tetki.

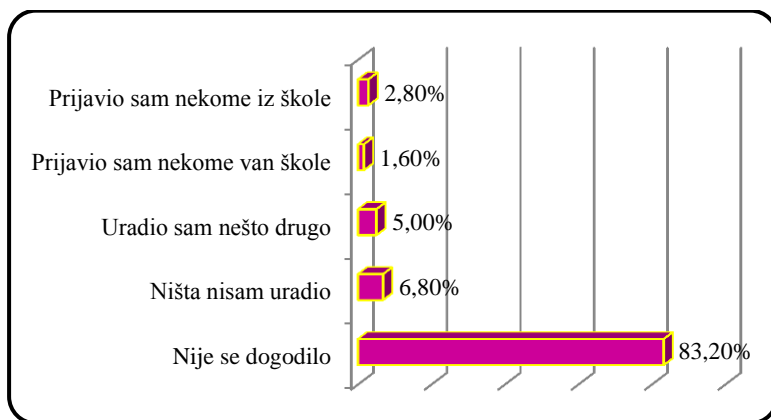

Grafikon 7 Oblici reagovanja učenika na nasilje na internetu

Pojedini učenici navode da su digitalno nasilje pokušali da vrata istom merom (6,1%), a neki su dopunili ponuđenu listu oblika reagovanja (6,7%), koji se mogu podeliti u nekoliko kategorija. Najveći broj učenika navode da su ignorisali sajber-nasilje koje su doživeli, ili su samostalno preduzimali određene aktivnosti u cilju prevazilaženja problema koji je nastao nekim oblikom digitalnog nasilja (*sam uklonio virus, blokirao ga, promenio lozinku, prestao da koristim određene društvene mreže*), odnosno pokušali su da deluju na nasilnika u komunikaciji sa njim ili o njemu (*razgovarao sam sa nasilnikom, zamolila sam ga da to više ne radi, objavio sam šta se desilo*) (Tabela 24). Pojedini učenici su primenili ili želeli da primene nasilje – digitalno ili fizičko (*našalio se i ja sa njima, poslao virus, pretio, primenio fizičko nasilje – ošamario ga, potukao se, zagorčao mu život, želeo sam da se osvetim, ali nisam znao kako*). Pojedini učenici

iskazuju sumnju u postojanje digitalnog nasilja (*ne verujem u virtuelno nasilje*), ili u mogućnost delovanja na ovu vrstu nasilja (*ne osećam se baš najsigurnije da kažem sve; nikoga nije briga za bilo kakvo nasilje, a kamo li onlajn*).

Kada su u pitanju roditelji, oblici reagovanja na digitalno nasilje koje su doživela njihova deca su unekoliko drugačiji u odnosu na reagovanje dece. Dok oko polovine učenika *negira doživljavanje nasilja na internetu*, to čini više od dve trećine anketiranih roditelja (83,2%) (Grafikon 8). Za razliku od 50,4% učenika koji su preduzeli nešto u vezi sa sajber-nasiljem kome su bili izloženi, tek 9,4% roditelja su to *nekome prijavili* ili *preduzeli nešto drugo*. *Ništa nije uradilo* 16,1% starijih osnovnoškolaca i 6,8% njihovih roditelja (Grafikon 7 i Grafikon 8).

Grafikon 8 Oblici reagovanja roditelja na nasilje na internetu kome je bilo izloženo njihovo dete/deca

Kada odluče da digitalno nasilje prijave nekome iz škole, roditelji se najčešće odlučuju za razrednog starešinu, učitelja ili psihologa, zatim pedagoga, direktora, a pojedini se obraćaju i Timu za bezbednost u školi (Tabela 24). Van škole obraćaju se najčešće policiji, zatim roditeljima deteta koje je uznemiravalo/uvredilo/osramotilo njihovo dete, roditeljima ostalih učenika iz odeljenja. Adresa za pritužbe roditelja često su administrator, Telekom, Facebook, Google podrška, servis 19833, kao i Ministarstvo prosvete, Centar za socijalni rad, Služba za bezbednost dece.

Roditelji koji su dopunili listu ponuđenih oblika reagovanja na digitalno nasilje koje su doživela njihova deca najčešće savetuju svoje dete da ignoriše nasilje ili blokiraju nalog/broj/grupu, odnosno deinstaliraju aplikaciju. Veći broj učesnika u istraživanju navode da su razgovarali sa roditeljima deteta koje je izvršilo nasilje na internetu, kao i sa svojim detetom. Pojedini su svom detetu obezbedili edukaciju o zaštiti na internetu ili

psihološku podršku. Roditelji praktikuju i restriktivne mere prema svom detetu u cilju povećanja njegove bezbednosti (*ugasio nalog, napustili grupu, zabranio pristup internetu, oduzeo mobilni telefon*), a u manjem broju slučajeva i pretnje upućene počiniocu kao odgovor na nasilje.

Tabela 24 *Pojedini oblici regovanja učenika i roditelja na nasilje na internetu*

	UČENICI	RODITELJI
Prijavio nekome iz škole	<ul style="list-style-type: none"> - razrednom starešini - učitelju - direktoru - pedagogu - psihologu - nastavniku 	<ul style="list-style-type: none"> - razrednom starešini - učitelju - psihologu - pedagogu - stručnoj službi - direktoru - Timu za bezbednost u školi
Prijavio nekome drugom odraslom (učenici) / Prijavio nekome van škole (roditelji)	<ul style="list-style-type: none"> - policiji - tetki 	<ul style="list-style-type: none"> - policiji - Administratoru (Facebook-u, Google-u, Telekomu) - roditeljima deteta - Ministarstvu prosvete - Servisu 19833 - Centru za socijalni rad - Službi za bezbednost dece - Treneru aikidoa
Uradio nešto drugo	<ul style="list-style-type: none"> - ignorisao - blokirao - sam sam uklonio virus - razgovarao sa nasilnikom - objavio sam šta se desilo - prestao da koristim određene društvene mreže - našalio se i ja sa njima - poslao virus - pretio - primenio fizičko nasilje - želeo da se osvetim, ali nisam znao kako - „ne verujem u virtuelno nasilje” - „nikoga nije briga za bilo kakvo nasilje, a kamo li onlajn” 	<ul style="list-style-type: none"> - savetovao dete da ignoriše - blokirao nalog/broj/grupu - deinstalirao aplikaciju - objavio šta se desilo - razgovarao sa nasilnikom i/ili njegovim roditeljima - razgovarao sa svojim detetom - obezbedio svom detetu edukaciju o zaštiti na internetu - obezbedio svom detetu psihološku podršku - primenio restriktivne mere prema svom detetu - pretio

Statistička analiza pokazuje značajne razlike u reagovanju dečaka i devojčica na digitalno nasilje, pri čemu devojčice češće prijavljuju nasilje roditeljima/starateljima, odnosno bratu/sestri ili drugu/drugarici, kao i nekome iz škole i nekome drugome odraslom, dok se dečaci češće odlučuju na vraćanje istom merom ili ništa ne preduzimaju u vezi sa nasiljem kome su bili izloženi (Tabela 25).

Tabela 25 *Oblici reagovanja učenika na nasilje na internetu, prema nezavisnim varijablama*

Rekao sam roditeljima/starateljima								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
55,442	1	0,000**	16,543	3	0,001**	3,500	1	0,061
Prijavio sam bratu/sestri, drugu/dругarici								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
67,479	1	0,000**	4,683	3	0,197	0,096	1	0,756
Prijavio sam nekome iz škole								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
6,610	1	0,010*	1,726	3	0,631	1,107	1	0,293
Prijavio sam nekome drugom odraslom								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
5,121	1	0,024*	0,620	3	0,892	0,763	1	0,382
Pokušao sam da vratim istom merom								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
12,784	1	0,000**	8,133	3	0,043*	0,729	1	0,393
Uradio sam nešto drugo								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,381	1	0,537	9,614	3	0,022*	1,937	1	0,164
Ništa nisam uradio								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
30,883	1	0,000**	19,798	3	0,000**	0,501	1	0,479
Nije se dogodilo								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,132	1	0,287	12,842	3	0,005**	1,687	1	0,194

□ $p < .005$

□ □ $p < .001$

Mesto stanovanja ne utiče značajno na aktivnosti koje su preduzeli kao odgovor na digitalno nasilje, ali razred ima značajnog uticaja na pojedine oblike reagovanja učenika. Nasilje na internetu roditeljima/starateljima u značajno većoj meri prijavljuju učenici kojima se to desilo do šestog razreda, a njihov procenat opada sa svakim sledećim razredom (Tabela 25). Sa druge strane, učenici osmog razreda u većoj meri ne preduzimaju ništa u vezi sa nasiljem na internetu, za razliku od ostalih podgrupa formiranih prema razredu. Najveći procenat učenika sedmog razreda pokušao je da

vрати istom merom, a učenika osmog razreda uradio je nešto drugo kao odgovor na sajber-nasilje.

Tabela 26 *Oblici reagovanja roditelja na nasilje na internetu, prema nezavisnim varijablama*

Prijavio sam nekome iz škole								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,508	1	0,476	0,651	3	0,885	6,004	4	0,199
Prijavio sam nekome van škole								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. Tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,219	1	0,640	0,223	3	0,974	7,247	4	0,123
Uradio sam nešto drugo								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. Tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,142	1	0,706	4,060	3	0,255	7,903	4	0,095
Ništa nisam uradio								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. Tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,501	1	0,579	12,723	3	0,005**	2,669	4	0,615
Nije se dogodilo								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. Tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,182	1	0,670	1,832	3	0,608	2,035	4	0,729

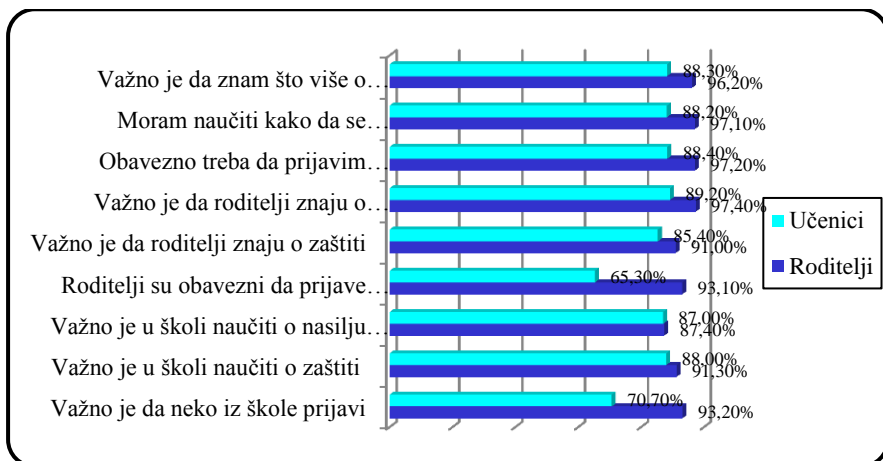
p<.005

p<.001

Prema rezultatima statističke analize, pol i praćenje razvoja tehnologije kao nezavisne varijable nemaju uticaja na oblike reagovanja roditelja na nasilje na internetu koje su njihova deca doživela (Tabela 26). Sa druge strane, značajno se razlikuju roditelji prema godinama starosti koji ništa nisu preduzeli u vezi sa ovim problemom, pri čemu se veći procenat starijih roditelja odlučuje da ne reaguje na izloženost svoje dece digitalnom nasilju.

3.9. Mogućnost ostvarivanja zaštite od nasilja na internetu – stavovi učenika i roditelja

Stavovi učenika i roditelja u vezi sa mogućnošću ostvarivanja zaštite od nasilja na internetu ispitivani su tako što su im ponuđene tvrdnje u vezi zaštitom koje se odnose na tri aspekta – važnost znanja o nasilju na internetu; važnost znanja o načinima zaštite i važnost prijavljivanja – koje se odnose na sve tri zainteresovane strane u vezi sa ovim problemom – samu decu/mlade, roditelje i školu. Stavovi učenika ispitivani su skalom od tri, a stavovi roditelja skalom od pet stepeni. Više od 80% učenika i više od 90% roditelja iskazali su *slaganje sa ponuđenim tvrdnjama*, osim kada je u pitanju obaveznost prijavljivanja digitalnog nasilja, u vezi sa kojim nešto manji procenat učenika smatra da su roditelji obavezni (65,3%), odnosno da je važno da neko iz škole prijavi nasilje (70,7%) koje su učenici doživeli (Grafikon 9).

Grafikon 9 Stavovi učenika i roditelja o mogućnostima ostvarivanja zaštite dece/mladih od nasilja na internetu

Statistička analiza pokazuje značajnost razlika u stavovima učenika u vezi sa mogućnošću ostvarivanja zaštite na internetu u zavisnosti od pola i razreda, dok mesto stanovanja ne utiče značajno na njihove stavove (Tabela 27). Najveći procenat anketiranih devojčica smatra da roditelji i zaposleni u školi nisu u obavezi da prijave nasilje koje su doživela deca/mladi, dok najveći procenat dečaka iskazuje nesigurnost u stavu. U vezi sa svim ostalim tvrdnjama veći procenat devojčica iskazuje slaganje, dok su dečaci takođe uglavnom nesigurni.

Tabela 27 Stavovi učenika u vezi sa mogućnošću ostvarivanja zaštite na internetu, prema nezavisnim varijablama

Važno je da znam o nasilju na internetu								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
62,984	2	0,000**	21,410	6	0,002**	2,711	2	0,258
Moram naučiti kako da se zaštitim								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
62,766	2	0,000**	40,274	6	0,000**	2,826	2	0,243
Obavezno prijaviti								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
98,996	2	0,000**	38,238	6	0,000**	0,758	2	0,685
Važno je da roditelji znaju o nasilju na internetu								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
59,511	2	0,000**	41,474	6	0,000**	2,706	2	0,259
Važno je da roditelji znaju o zaštiti								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
30,307	2	0,000**	77,982	6	0,000**	5,652	2	0,059
Važno je da roditelji prijave								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
23,456	2	0,000**	30,560	6	0,000**	3,936	2	0,140
Važno je da u školi nauče o nasilju na internetu								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
67,786	2	0,000**	33,038	6	0,000**	1,398	2	0,497
Važno je da u školi nauče o zaštiti								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
51,903	2	0,000**	36,070	6	0,000**	0,618	2	0,734
Važno je da škola prijavi								
Pol			Razred			Mesto stanovanja		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
31,391	2	0,000**	47,714	6	0,000**	0,779	2	0,677

p<.005

p<.001

Nezavisne varijable značajno utiču na stavove roditelja u vezi sa mogućnošću ostvarivanja zaštite na internetu. Veći procenat majki ističe važnost znanja i učenika i roditelja o nasilju, zatim važnost edukacije dece o mogućnostima zaštite, kao i značaj prijavljivanja digitalnog nasilja od strane i dece i roditelja. Stariji roditelji u značajno većoj meri smatraju školu odgovornom kako za osposobljavanje dece/mladih za zaštitu od

sajber-nasilja, tako i za prijavljivanje kada se nasilje dogodi. Sa druge strane, procenat roditelja koji se afirmativno izražavaju u vezi sa sve tri tvrdnje koje se odnose na roditelje – i važnost znanja o nasilju na internetu, i važnost znanja o načinima zaštite i važnost prijavljivanja – opada sa povećanjem godina starosti roditelja. Značajno manji procenat mlađih roditelja smatra da su deca koja su doživela digitalno nasilje u obavezi da to prijave.

Tabela 28 Stavovi roditelja u vezi sa mogućnošću ostvarivanja zaštite na internetu, prema nezavisnim varijablama

Važno je da znam o nasilju na internetu								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
14,964	1	0,000**	2,415	3	0,491	13,817	4	0,008**
Moram naučiti kako da se zaštitim								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
4,843	1	0,028*	5,718	3	0,126	45,632	4	0,000**
Obavezno prijaviti								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
16,290	1	0,000**	19,709	3	0,000**	40,249	4	0,000**
Važno je da roditelji znaju o nasilju na internetu								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
15,283	1	0,000**	14,336	3	0,002**	48,472	4	0,000**
Važno je da roditelji znaju o zaštiti								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
1,026	1	0,311	13,699	3	0,003**	66,895	4	0,000**
Važno je da roditelji prijave								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
20,617	1	0,000**	25,045	3	0,000**	26,862	4	0,000**
Važno je da u školi nauče o nasilju na internetu								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,108	1	0,743	4,623	3	0,202	29,807	4	0,000**
Važno je da u školi nauče o zaštiti								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,289	1	0,591	8,076	3	0,044*	17,843	4	0,001**
Važno je da škola prijavi								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,550	1	0,458	9,452	3	0,024*	43,132	4	0,000**

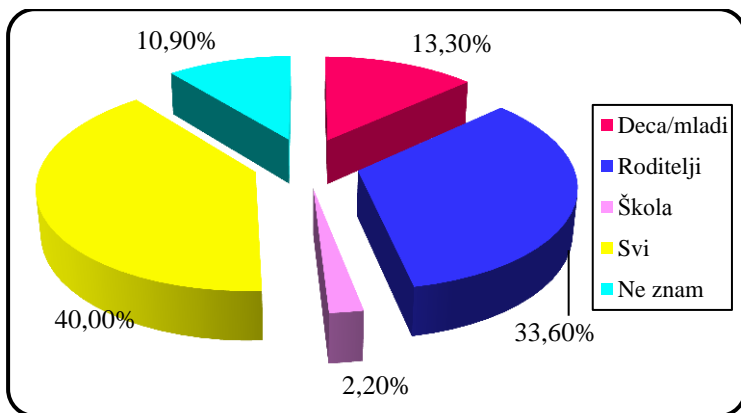
□ p<.005

□ □ p<.001

Slaganje sa svim ponuđenim tvrdnjama u vezi sa mogućnostima ostvarenja zaštite od nasilja na internetu iskazuje značajno manji procenat roditelja koji uglavnom ili uopšte ne prate razvoj savremene tehnologije, u poređenju sa potkategorijama roditelja koji su u značajnoj meri upućeni u tehnološki razvoj.

3.10. Odgovornost za zaštitu dece/mladih od nasilja na internetu

Treći istraživački zadatak odnosio se na ispitivanje mišljenja učenika i stavova roditelja u vezi sa odgovornošću za zaštitu dece/mladih od nasilja na internetu. Rezultati pokazuju da najveći procenat učenika (40,0%) smatra *sve zainteresovane strane – i decu i roditelje i školu* – podjednako odgovornim, a veliki procenat ispitanika (33,6%) ukazuje i na odgovornost *roditelja* (Grafikon 10). Najmanji procenat učenika (2,2%) smatra da je odgovornost u najvećoj meri na *školi*.

Grafikon 10 *Odgovornost za zaštitu dece/mladih od nasilja na internetu, prema mišljenju učenika*

Tabela 29 *Mišljenje učenika o odgovornosti za zaštitu na internetu u zavisnosti od pola*

Pol	De-ca/mladi	Roditelji	Škola	Svi	Ne znam	Ukupno
Muški	460 17,6%	863 32,9%	75 2,9%	931 35,5%	291 11,1%	2620 100%
Ženski	266 9,4%	968 34,1%	43 1,5%	1252 44,2%	306 10,8%	2835 100%
Ukupno	726 13,3%	1831 33,6%	118 2,2%	2183 40,0%	597 10,9%	5455 100%

$$\chi^2=105,808, df=4, p=0,000$$

Statistička analiza pokazuje značajne razlike u mišljenju dečaka i devojčica u vezi sa ovim problemom, pri čemu dečaci u većoj meri ističu samoodgovornost dece/mladih, dok devojčice smatraju da su svi podjednako odgovorni (Tabela 29).

Kada je u pitanju razred kao nezavisna varijabla, veći procenat učenika petog razreda ističe podeljenu odgovornost svih zainteresovanih strana za zaštitu u digitalnom okruženju, dok ostale potkategorije učenika u većoj meri ukazuju i na odgovornost roditelja i same dece/mladih (Tabela 30). Interesantno je da su manje nesigurni po ovom pitanju mlađi učenici.

Tabela 30 *Mišljenje učenika o odgovornosti za zaštitu na internetu u zavisnosti od razreda*

Razred	De- ca/mladi	Roditelji	Škola	Svi	Ne znam	Ukupno
Peti	142 8,8%	553 34,3%	28 1,7%	746 46,2%	145 9,0%	1614 100%
Šesti	168 12,1%	492 35,5%	41 3,0%	535 38,6%	151 10,9%	1387 100%
Sedmi	283 16,9%	543 32,5%	32 1,9%	603 36,0%	212 12,7%	1673 100%
Osmi	133 17,0%	243 31,1%	17 2,2%	299 38,3%	89 11,4%	781 100%
Ukupno	726 13,3%	1831 33,6%	118 2,2%	2183 40,0%	597 10,9%	5455 100%

$$\chi^2=94,090, df=12, p=0,000$$

Mesto stanovanja značajno utiče na mišljenje učenika o odgovornosti za zaštitu od digitalnog nasilja, pri čemu veći procenat učenika koji stanuju u gradskim naseljima ukazuje na odgovornost i dece/mladih i škole i roditelja, dok skoro isti procenat dece koja žive na selu ukazuje na odgovornost roditelja (36,3%) i svih zainteresovanih strana (36,4%) (Tabela 31).

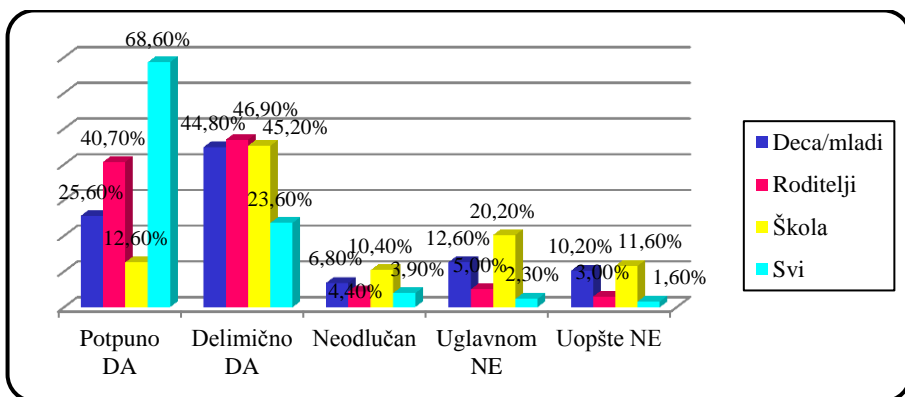
Tabela 31 *Mišljenje učenika o odgovornosti za zaštitu na internetu u zavisnosti od mesta stanovanja*

Mesto stanovanja	De- ca/mladi	Roditelji	Škola	Svi	Ne znam	Ukupno
Grad	443 13,5%	1039 31,7%	62 1,9%	1389 42,4%	343 10,5%	3276 100%
Selo	283 13,0%	792 36,3%	56 2,6%	794 36,4%	254 11,7%	2179 100%
Ukupno	726 13,3%	1831 33,6%	118 2,2%	2183 40,0%	597 10,9%	5455 100%

$$\chi^2=24,722, df=4, p=0,000$$

Istraživački nalazi pokazuju da najveći procenat roditelja (92,2%) odgovornim za zaštitu dece/mladih na internetu smatra i decu/mlade i roditelje i školu, a značajan procenat ispitanika (87,6%) apostrofira i samo svoju odgovornost za ovaj aspekt bezbednosti dece/mladih (Grafikon 11). I roditelji, kao i učenici, najmanje odgovornom po pitanju zaštite od sajber-nasilja smatraju školu.

Rezultati statističke analize pokazuju da sve tri nezavisne varijable – pol, godine starosti, praćenje razvoja tehnologije – značajno utiču na stavove roditelja o odgovornosti za bezbednost u digitalnom okruženju.

Grafikon 11 Odgovornost za zaštitu dece/mladih od nasilja na internetu – stavovi roditelja

Tabela 32 Stavovi roditelja o odgovornosti za zaštitu na internetu, prema nezavisnim varijablama

Deca/mladi								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
14,769	1	0,000**	29,445	3	0,000**	4,752	4	0,314
Roditelji								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,575	1	0,448	124,201	3	0,000**	34,930	4	0,000**
Škola								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
7,434	1	0,006**	48,847	3	0,000**	19,121	4	0,001**
Svi								
Pol			Godine starosti			Praćenje razv. tehnologije		
χ^2	df	p	χ^2	df	p	χ^2	df	p
0,038	1	0,846	6,089	3	0,107	25,016	4	0,000**

- p<.005
- p<.001

Značajno veći procenat očeva, u poređenju sa majkama ističe odgovornost škole i same dece/mladih za bezbednost na internetu (Tabela 32). Na odgovornost dece/mladih i škole ukazuju najmlađi i najstariji roditelji, dok odgovornost škole ističu u najvećoj meri roditelji mlađi od 30 godina, a sa porastom broja godina smanjuje se procenat roditelja koji smatraju da škola u najvećoj meri treba da brine o zaštiti dece/mladih od digitalnog nasilja.

Roditelji koji u većoj meri prate tehnološki razvoj odgovornijim smatraju i roditelje i školu i sve zainteresovane strane zajedno za zaštitu dece/mladih u digitalnom okruženju, što se značajno razlikuje od stavova roditelja koji uglavnom ili uopšte ne prate razvoj savremene tehnologije.

4. Zaključak

Ispitivanje roditelja i učenika osnovnih škola sa teritorije AP Vojvodine u vezi sa njihovim iskustvima sa nasiljem na internetu i njihovim stavovima o toj vrsti nasilja, kao i o mogućnostima zaštite i odgovornosti za zaštitu pokazuje sledeće:

- Učenici starijeg osnovnoškolskog uzrasta koriste internet do 2 sata dnevno – sa čim su saglasni i roditelji.
- Učenici internetu najčešće pristupaju sa svog mobilnog telefona.
- Internet najčešće koriste za (a) komunikaciju sa drugima; (b) zadovoljavanje ličnih interesovanja i (c) igranje igrica.
- U cilju zaštite dece/mladih u digitalnom okruženju, roditelji najčešće (a) kontrolišu vreme korišćenja interneta; (b) uvode pravila o vremenu korišćenja interneta koja se poštuju ili (c) koriste softvet za izbor/blokiranje pojedinih sadržaja ili sajtova.
- I učenici i roditelji u najvećoj meri iskazuju nesigurnost u vezi sa iskustvima učenika sa doživljavanjem nasilja na internetu. Duplo veći procenat učenika (10,8%) potvrđuje da je bio izložen nasilju na internetu, u odnosu na anketirane roditelje (4,6%) čija deca su doživela digitalno nasilje.
- Prema iskustvu i učenika i roditelja, najčešći oblici nasilja koje deca/mlađi doživljavaju na internetu su: (a) izbacivanje iz određenih grupa; (b) uznemirujuće/uvredljive poruke putem mobilnog telefona i (c) uznemiravanje na društvenim mrežama.
- Najveći broj različitih oblika nasilja na internetu najčešće se događa u petom razredu, prema iskustvu učenika koji su bili izloženi digitalnom nasilju, odnosno roditelja čija deca su doživela neki oblik sajber-nasilja.

-
- Više od polovine učenika (50,4%) i tek 9,4% roditelja preduzeli su određene aktivnosti u cilju sprečavanja i/ili kažnjavanja nasilja na internetu. Učenici su najčešće rekli roditeljima/starateljima, dok roditelji češće prijavljuju nekome iz škole ili preduzimaju neke druge mere, kako bi povećali bezbednost svoje dece u digitalnom okruženju.
 - Oko petine učenika (19,9%) i tri puta manje roditelja (6,8%) ništa nisu preduzeli u vezi sa pojedinim oblicima digitalnog nasilja.
 - U školi i roditelji i učenici nasilje na internetu najčešće prijavljuju razrednom starešini i učitelju.
 - Van škole i učenici i roditelji najčešće se obraćaju policiji.
 - Od ostalih oblika delovanja i učenika i roditelja, najčešće je (a) ignorisanje nasilja na internetu; (b) blokiranje naloga/broja/grupe i (c) razgovor sa nasilnikom i/ili njegovim roditeljima, dok određeni broj učenika pokazuje tendenciju ka primeni nasilja – digitalnog ili fizičkog – kao odgovoru na izloženost sajber-nasilju.
 - Učenici i roditelji su saglasni da su znanje o digitalnom nasilju i obaveznost prijavljivanja od strane svih zainteresovanih strana najefikasniji oblici zaštite od nasilja na internetu.
 - Učenici i roditelji su saglasni u stavu da odgovornost za zaštitu dece/mladih od nasilja na internetu podjednako snose i sama deca/mladi, i roditelji i škola. Trećina anketiranih učenika ističe odgovornost roditelja za bezbednost dece/mladih u digitalnom okruženju.

LITERATURA:

-
1. Kuzmanović, D, Lajović, B, Grujić, S. i Medenica G. *Digitalno nasilje – prevencija i reagovanje*. Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Pedagoško društvo Srbije, 2016. <https://www.unicef.org/serbia/media/5771/file/Digitalno%20nasilje.pdf> (downloaded 10. 05. 2022.)
 2. Popadić, D. i Kuzmanović, D. *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, 2013. <https://www.unicef.org/serbia/media/5771/file/Digitalno%20nasilje.pdf> (downloaded 10. 05. 2022.)
 3. *Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*. Beograd: Ministarstvo prosvete Republike Srbije, 2007. https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf (downloaded 15. 05. 2022.)
 4. Smith, P. K, Mahdavi, J, Carvalho, M, Fisher, S, Russell, S. & Tippett, N. Cyberbullying: its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Childrens Psychology and Psychiatry*, 49(4), 376–385, 2008. <http://search.proquest.com/docview/61950723?accountid=10351> (downloaded 10. 05. 2022.)
 5. *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*. Sl. glasnik RS, br. 129/2021.
 6. Wong-Lo, M. & Bullock, L. M. Digital Aggression: Cyberworld Meets School Bullies. *Preventing School Failure*, 55(2), 64–70, 2011. <http://search.proquest.com/docview/860369072?accountid=10351> (downloaded 7. 05. 2022.)